

Que la Roma clàssica era una societat esclavista, és un clixé tan conegut com el de l'esclavitud negra a l'Amèrica colonial. Però ja no ho és tant el fet que a la baixa edat mitjana hi haguessin igualment esclaus al món occidental. A Mataró mateix hi havia qui comptava amb el seu esclau, adquirit davant de notari, com si es tractés d'una propietat o d'un dret qualsevol.

ESCLAUS A MATARÓ A FINALS DEL SEGLE XIV

Segons Charles Verlinden, els esclaus eren en un nombre molt superior als dos darrers segles de l'edat mitjana en relació al segle XIII. A l'estat catalano-aragonès i al regne de Mallorca se'n trobaven a tots els llocs i a tots els nivells socials. En tenien la noblesa, la clerecia, els comerciants, els menestrals, els pagesos. *Nous sommes vraiment en présence d'une société qui, du haut en bas, est esclaviste*, escriu com a colofó de tot això el susdit historiador belga (1).

A partir del segle XIV també es va donar un altre fenomen: el corrent d'esclaus procedent de terres dominades pels musulmans va disminuir com a conseqüència de no ser ja tan freqüents les ràtzies contra ells, per haver quedat allunyades les fronteres de Granada dels estats de la corona d'Aragó. Al seu lloc es va produir un moviment d'introducció d'esclaus tàrtars, i, en menor quantitat, grecs, búlgars, bosnians (2), que constituïren les noves fornades d'esclaus als centres habituals del tràfic, particularment a les illes de Sicília i de Mallorca.

No insistirem sobre la condició jurídica de l'esclau, perquè és una cosa prou coneguda. Els seus propietaris continuaven considerant-lo com a una cosa pròpia, amb uns drets sobre ell que pràcticament eren il·limitats: podien comprar-lo, vendre'l, llogar-lo, empenyorar-lo, etc., i els competia també la gràcia de manumitir-lo, és a dir, de concedir-li la llibertat. La condició servil de l'esclau, la seva indefensió davant els mals tractes del seu amo, són estampes que han esdevingut característiques de la institució de l'esclavitud a tots els temps i els indrets.

Hi ha, però, qui creu que el dret de correcció no arribava, en general, a últims del segle XIV als extrems dels períodes anteriors (3), i qui afirma que, en els mateixos temps, la vida quotidiana de l'esclau no era tan dura com sembla desprendre's de les lleis (4). Hom fa sempre l'excepció de la fuga, perquè a l'esclau que gosava fugar-se la llei li reservava els càstigs més durs: *Haie esser sguerrat, si son senyor ho volrà e ho requerià al vaguer*, es declara per aquest cas en una de les ordinacions de Barcelona, l'aplicació de les quals era extensiva precisament a tota la seva vegueria (5).

No és res estrany, doncs, que al Mataró de la mateixa època, aquella vila incipient, que tot just naixia, formada per quatre cases aixecades a les proximitats de la sagrera de l'església parroquial de Santa Maria, amb una sèrie de masos escampats per tot el terme, hi haguessin també esclaus dedicats, potser, a les feines domèstiques i als treballs del camp, perquè cal suposar que en un lloc tan de pagès com era el Mataró d'aquells temps, aquestes ocupacions serien les més habituals.

LA COMPRA-VENDA D'ESCLAUS

Ja hem dit que un esclau podia ésser objecte de transmissió com si es tractés d'una propietat o d'un dret qualsevol. Els manuals notarials ens han deixat testimoniatge feient d'aquestes operacions, i gràcies a això s'ha pogut refer en una bona part la història de la institució. També gràcies a aquests protocols podem conèixer la presència d'esclaus a Mataró als finals del segle XIV.

El mercader de la baixa edat mitjana, ultra la importació d'articles de l'orient mediterrani, com és ara matèries tèxtils i espècies de diversa classe, no negligia tampoc de fer-se portar algun esclau per a abastar la seva clientela.

La primera escriptura de compra-venda d'un esclau que hem trobat referida a Mataró pertany a l'any 1396. El 18 d'abril del susdit any, Ramon Bou, rector de l'església de Sant Julià d'Argentona, va vendre al discret Guillem Gras, prevere, *regenti curam animarum* de Mataró, un esclau neòfit, anomenat Esteve, de trenta anys d'edat, fill d'una esclava tàrtara anomenada Llúcia. El preu fou fixat en 19 lliures i 15 sous, moneda barcelonina de tern. Remarquem que es tracta d'un neòfit, és a dir, d'un batejat de pòc. El baptisme no enfranquia; només els esclaus de jueus eren enfranquits en ésser batejats. D'altra banda, es fa constar a l'escriptura que els diners que rebia el venedor pertanyien al peculi personal del comprador i no pas a béns de l'església (*de peccunia et bonis vestris propriis ex vestris industria et labore questis et non de bonis ecclesie*). Amb aquest aclariment Guillem Gras deixava constància que l'esclau quedava de la seva pertinença privada. No és l'únic cas que es fa constar això en compra-vendes d'esclaus a les quals hi intervenen persones clericals.

A part de les clàusules corrents dels formularis contractuals, el venedor declara, a més, que l'esclau era de *bona guerra*, és a dir capturat en lluita guerrera, que era un origen d'esclavització legal. No cal dir que aquesta condició era sovint invocada per a legitimar la situació d'esclaus procedents de rapinyes, segrestos o actes de pirateria, adquirits per mercaders sense escrúpols als mercats del tràfic. Igualment es fa constar al contracte que el venedor respon de legal evicció i també de mal caduc i d'altres defectes i malalties amagades, segons usos i costums de Barcelona (*et de morbo cadu-*

co ac aliis viciis et morbis absconsis dicti servi ad usum et consuetudinem barchinone) (6). Aquesta és també una clàusula comuna a moltes escriptures de venda d'esclaus. Els compradors volien, com és natural, totes les garanties pel cas que l'esclau que adquirien posseís algun defecte que, de moment, no sabien veure o no podien comprovar.

Del mateix any, és una altra compra-venda d'un esclau a Mataró. En aquest cas, la venedora es tracta d'Alamanda, muller del noble Ramon de Peguera, militar, senyor del castell i de la baronia de Lluçà, la qual vengué a Francesc Salrà de la vila de Mataró, una esclava neòfita, anomenada Maria, també tàrtara, de vint-i-un anys d'edat. El preu fou estipulat en 44 lliures, moneda barcelonina de tern. Igualment el venedor declarà que l'esclau era de *bona guerra* i que quedava a l'evicció i a respondre de les malalties ocultes, tal com hem vist en el cas anterior (7). Remarquem que la venedora, Alamanda, i el seu marit eren els pares de Ramon de Peguera, júnior, que estava casat amb Isabel, filla de Pere Arnau Marquès, senyor del castell de la Roca, i de Maria, filla de Pere de Màrgens, que ho havia estat del castell de Mataró (8). Isabel Marquès apareix en la documentació de l'època com a senyora d'aquest darrer castell.

Tenim encara un altre cas relacionat amb l'esclavitud a Mataró. Potser l'oferta d'esclaus no era suficient en aquells moments o no se'n trobaven d'unes determinades qualitats, edat o preu. El cas és que Bernat Ferrer de Mataró va concloure l'any 1397 un contracte de comanda amb Francesc Ferrer, mercader de Barcelona, al qual va lliurar de-

cem duodenis coltells cum vaginis, valorat tot plegat en 30 lliures barcelonines. Ferran es comprometé a portar-los amb el seu vaixell a Sicília i allí vendre'ls al millor preu. El resultat que assolís l'havia d'esmerçar en la compra d'una esclava d'edat entre 16 i 20 anys, russa o circassiana (*de natione rossorum vel xarquesiorum*). El contracte se celebrà al que en deien *al quart de diner*, és a dir, que una vegada deduït el capital, Ferran es quedaria amb una quarta part del guany com a remuneració del seu treball (9).

En els contractes de comanda el risc era genèric, no tan solament marítim i era sempre atribuït al comandant o capitalista. El contracte convingut per Bernat Ferrer és dels que hom anomenava *a esparç*, és a dir, que la venda de les mercaderies i l'aplicació del seu contravalor a la compra d'altres, s'havia de fer amb separació (*per espars*) d'altres gèneres que el comandatari pogués portar per altres comandants, diferent, doncs, per exemple, de la comanda *missa in comunis*, en la qual el carregament del vaixell formava una massa comuna pertanyent a capitalistes diversos (10).

LA MANUMISSIÓ DE L'ESCLAU.

Malgrat la condició en què es trobava, rebaiat a un mer objecte o a una simple propietat, l'esclau aconseguia, a vegades, assolir la llibertat i esdevenir subjecte de dret. Els amos els la concedien tant per motius religiosos, com per treure'n un rendiment, mitjançant el cobrament per part de l'esclau d'unes quantitats determinades. En això darrer també hi havia molta especulació. L'acte d'enfranquiment era anomenat *manumissio* i la condició d'enfranquit *alforra*. A Mataró, i dels mateixos temps, també posseïm un exemple de manumissió d'esclau per part del seu amo, o més ben dit, de la promesa de fer-ho, perquè es tracta d'una manumissió condicional, com veurem.

Ponç Sanguera, de Mataró, atorgà el dia 29 de juliol de 1395 una escriptura pública en la qual per a obtenir el perdó dels seus pecats *in remissionem peccatorum meorum*) féu a Pere, esclau seu, fill de Llúcia, també esclava *que fuit de nationem tartarorum*, la gràcia següent: Que si els servia a ell i als seus bé i fidelment, sense fugar-se, durant un període de deu anys consecutius, que si durant tot aquest temps no es separava del seu servei sense llicència seva, no el robava i li era obedient, fóra *francus, liber et alforra*, podria testificar i comparèixer en judici i fer tot allò que podia fer qualsevol persona lliure, nascuda de pares lliures, i qualsevol pare de família o qualsevol ciutadà romà. Aquesta era una fórmula molt tradicional i romana, corrent a moltes escriptures d'enfranquiment, per la qual l'esclau adquiria la plena personalitat jurídica.

Però Sanguera també concretà que no li signaria l'instrument donant-li la llibertat fins al terme dels deu anys, sempre que Pere complís i es portés bé, altrament aquest romandria servent i esclau seu i dels seus i aquella gràcia quedaria nul·la i sense cap valor. També li assegura que durant tot aquell temps tindria cura d'ell, cas que emmalaltís, i que el proveiria de vestit i de calçat. Per la seva banda, Pere prometé al seu amo de servir-lo bé i amb fidelitat en les condicions estipulades durant els deu anys convinguts i de reparar-lo (*emendare*) per raó de tots els dies que hagués estat absent del seu servei, tant per fuga, malaltia o altres causes, i que del contrari romandria esclau seu i dels seus (11). Aquesta promesa de reparació és corrent a altres casos que hem trobat de manumissió condicionada al servei de l'amo durant un temps determinat.

Joaquim Llovet

NOTES

- 1.- VERLINDEN, Charles. *L'esclavage dans l'Europe médiévale*, I (Bruges, 1955), 427.
- 2.- MIRET I SANS, Joaquim. *La esclavitud en Cataluña en los últimos tiempos de la edad media*, dins "Revue Hispanique", XLI (Nova York-París, 1917), 17.
- 3.- MIRET. *La esclavitud en Cataluña*, 25.
- 4.- VINYOLES I VIDAL, Teresa Maria. *La vida quotidiana de Barcelona vers 1400* (Barcelona 1985), 127.
- 5.- SANCHO I MARTÍNEZ, Dimes. *La esclavitud en Barcelona a los umbrales de la Edad Moderna*, dins *Estudios históricos y documentos de los archivos de protocolos*, VII (Barcelona 1979), 269.
- 6.- Arxiu històric de protocols de Barcelona (= AHPB), Bernat Nadal, 52, *Secundus liber notularum contractuum faciencium pro hominibus habitantibus in termino castris de Materone* (1394-1397), 18 d'abril de 1396.
- 7.- *Ibidem*, 6 de setembre de 1396.
- 8.- Pere Arnau Marquès també havia estat propietari d'un esclau. Ho sabem pel fet que l'any 1388 tingué una qüestió amb el veguer i sots-veguer de Barcelona i del Vallès, per haver aquests dos entrat a la vila de la Roca i *pres e penyorat un sclau meu apellat Parrot, de linatge de moros*, segons manifesta en una requisitòria dirigida a aquells funcionaris protestant del dany i lesió que li havien causat amb l'empresonament del seu esclau en la jurisdicció que li competia sobre la susdita vila (AHPB, Bernat Nadal, 13, *Llibre de contractes de Pere Arnau Marquès senyor de La Roca i d'èpoques de diferents testamentaries* (1388-1396), 27 de març de 1388).
- 9.- MADURELL I MARIMON, Josep Ma., GARCIA I SANZ, Arcadio. *Comandas barcelonesas en la baja edad media* (Barcelona 1973), 291-292.
- 10.- *Ibidem*, 94-96.
- 11.- AHPB, Bernat Nadal, 52, *Secundus liber notularum*, 4 de desembre de 1394.